

Анотація

Максакова Р.В. Референдум Автономної Республіки Крим: історико-правові аспекти та сучасний стан конституційно-правового регулювання. – Стаття.

У статті охарактеризовано процеси організації і проведення референдумів Автономної Республіки Крим у період з 1991 до 2009 р.; запропоновано визначення поняття “референдум Автономної Республіки Крим” та розкрито його зміст. Автор звертає увагу на проблеми реалізації законодавства України щодо організації і проведення референдумів Автономної Республіки Крим, а також щодо проблем ініціювання та імплементації результатів цих референдумів.

Ключові слова: референдум, Автономна Республіка Крим, акт референдуму.

Summary

Maksakova R.V. Referendum of Autonomous Republic of Crimea: historical and legal aspects and modern state of the constitutional regulation. – Article.

The processes of organization and conducting of the referendums of the Crimean Autonomous Republic since 1991 to 2009 have been characterized in the article. The notion of the referendum of the Crimean Autonomous Republic was suggested and explained in the article. The author underlines the problems of realization of the Ukrainian legislation concerning organization and conducting of the referendums of the Crimean Autonomous Republic and draws attention to the problems of the initiation and implementation of the results of these referendums.

Key words: referendum, Autonomous Republic of Crimea, act of referendum.

УДК 343.9:343.352

В.Я. Цитряк

**ХАБАРНИЦТВО: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА ТА ПРОТИДІЇ ЙОМУ
В УКРАЇНІ**

Знання кримінального законодавства в його історико-правовому аспекті має принципово важливе значення, особливо на сучасному етапі розвитку нашої держави. Як відомо, історичне минуле, з його позитивним та негативним досвідом, пояснює причини появи кримінально-правових норм, дозволяє оцінити положення, що в них містяться, з точки зору їх ефективності, спрогнозувати розвиток законодавства, сприяти його вдосконаленню.

Хабарництво, як і будь-який соціальний інститут, має свою еволюцію розвитку, коріння якої на теренах України сягають сивої давнини. У зв'язку з чим не тільки цікавим, але і необхідним та пізнавальним є дослідження генезису та основних етапів формування на законодавчому рівні відповідальності за явище, що є найбільш поширеною та небезпечною формою прояву корупції. Якщо врахувати, що протидія хабарництву протягом всього часу існування нашої держави відбувалася в умовах масштабних соціальних, політичних,

економічних, культурних та адміністративних змін, частково подібних сучасним, актуальність питання стає доволі очевидною.

Проблеми протидії корупції та хабарництва зокрема становили та становлять особливий науковий інтерес. В Україні існує значна кількість наукових публікацій, присвячених дослідженню політичних, кримінологічних та кримінально-правових проблем хабарництва, натомість майже не аналізувався історико-правовий аспект кримінальної відповідальності за хабарництво в Україні з урахуванням особливостей розвитку права та суспільного ладу в різні періоди її існування. Серед науковців найбільш вагомий внесок у розроблення вищезазначеної проблематики зробили П. П. Андрушко, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, А. П. Закалюк, М. І. Камлик, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, М. І. Мельник, Є. В. Невмержицький, В. І. Рибачук, О. Я. Светлов, М. І. Хаврононюк та багато інших.

Отже, метою цієї статті є дослідження генези та еволюції розвитку кримінального законодавства, спрямованого на боротьбу з хабарництвом в Україні, виокремлення етапів такого розвитку, а також аналіз операційних понять, які характеризували підкуп-продажність службовців у різні періоди існування нашої держави.

Слід погодитися з О. Грудзур, який вважає, що генезу та еволюцію протидії хабарництву не слід розглядати у відриві від норм права Російської державності, а згодом – Російської імперії, які не тільки суттєво впливали на право України, а часом були джерелами права на території нашої держави [2, с. 21].

Характеристику правового визначення хабарництва в Україні варто розпочати з опису усталених суспільних відносин, які відображали правомірний характер таких дій, у результаті чого віднесення хабарництва до злочинних діянь відбулося лише наприкінці XV – на початку XVI ст.ст. Йдеться про те, що з формуванням феодальної державності Київської Русі в системі локального управління як представники з центру були присутні воєводи та намісники, утримання яких з державної казни не передбачалося, а єдиним джерелом доходів цих чиновників визнавалася грошова винагорода (“кормління”), сплачувана населенням відповідної території за виконання першими своїх службових обов’язків. Проте в Руській Правді містилося ряд положень, які встановлювали єдині норми кормління [3, с. 8]. При цьому воєводи та намісники зловживали наданою їм владою, повсюди вимагали від жителів винагороду понад норму та збагачувалися за їхній рахунок, що пояснювалося відсутністю будь-яких санкцій за невиконання цих положень законодавства. Таким чином, першим напівлегальним проявом хабарництва було кормління – інститут, при якому чиновництво “кормилось” (утримувалось) за рахунок населення відповідної території. Такий стан речей почав зазнавати певних змін із централізацією держави та реформуванням управлінської системи у світлі її професіоналізації та переходу від тимчасової служби до постійної, коли утримання службовців відбувалося за рахунок центру з державної казни. Склалася своєрідна правова ситуація, коли поряд із державним утриманням чиновників продовжує існувати (але вже як додаткові доходи) і приватна винагорода – “посул” (разом із його різновидами

– “поминками” та “почестю”). Проте такого роду винагороди продовжували вважатися соціально прийнятними і виправдовувалися столітніми традиціями утримання чиновників за рахунок поборів від населення. “...Споконвічно маючи безумовно легальний характер, посул почав поволі криміналізуватись у XV ст.” [5, с. 118].

Розвиток суспільних відносин у цей період викликав зміни й у їх правовій регламентації, що привело до появи нових нормативних документів – Судебників 1497 та 1550 рр. При всій своїй прогресивності стосовно заборони посулів (як правило, у сфері судочинства), ці нормативно-правові акти залишили без уваги ряд принципових обставин. У першу чергу, це відсутність чіткої санкції за одержання посулу, недосконала розробленість суб’єктного складу одержання посулу та форм його прояву, що частково було врегульовано Судебником 1550 р. (саме в ньому вперше знайшло відображення розмежування підкупу на мздоїмство та лихоїмство) [3, с. 10]. Проте на даному етапі, з урахуванням раніше накопиченого правового досвіду, важко уявити більш досконалий підхід у нормативному регулюванні даного питання.

Питання відповідальності за підкуп та його форми, а також за інші види зловживань по службі знайшли відображення і в прийнятому в 1649 р. Соборному Уложенні. Деякі дослідники критично оцінюють даний правовий акт через те, що він не розширив, а, навпаки, звужив сферу правового регулювання вказаного діяння [4, с. 23]. З цим важко погодитись, оскільки Соборне Уложення розширило та збагатило кримінальне законодавство, спрямоване на боротьбу з хабарництвом, за допомогою закріплення нових форм його прояву (зокрема, вимагання, що полягало в одержанні не передбаченої законом винагороди шляхом тягання при розгляді скарг та заяв судовими чиновниками).

Подальший розвиток законодавства про відповідальність за хабарництво пов’язаний з іменем Петра I, ряд указів якого носили радикальний та принциповий характер відносно протидії цьому явищу: заборона чиновникам отримувати будь-яку винагороду за свою працю, крім жалування; запровадження смертної кари за такого роду незаконну винагороду; запровадження кримінальної відповідальності за давання хабара тощо [1; 3, с. 15-20].

Особливість цього періоду в історії протидії хабарництва полягає в тому, що якщо в попередні періоди посули – хабарі розглядалися як порушення службового обов’язку передусім у сфері судочинства, то з XVIII ст. вони виділяються в окремі загальні склади злочинів.

Слід зауважити, що проблема хабарництва не минула законодавчі акти козацької доби, хоча останні розглядали цей феномен не глобально, а лише частково, опосередковано, і визнавали його неприйнятність лише стосовно певних сфер суспільних відносин. Так, Конституція Пилипа Орлика забороняла формування влади, призначення та обрання на посаду, що вчиняються за допомогою підкупів та винагород [6].

Необхідно зазначити, що важливий вплив на процес становлення та розвитку кримінальної відповідальності за хабарництво в Росії та Україні справили норми Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., з урахуванням

численних змін та доповнень. Цей правовий акт узагальнив досвід попереднього законодавства, виділивши злочини, пов'язані з незаконною винагородою по службі, в окрему главу – “Про мздоїмство та лихоїмство”. Як впливає з назви, законодавець розрізняв два види одержання хабара: “мздоїмство” – одержання особою хабара за вчинення діянь, що входили в коло службових обов'язків, та “лихоїмство” – одержання особою незаконної винагороди за вчинення діянь, що порушували службові обов'язки. Даний правовий акт діяв понад півстоліття, аж до революції 1917 р.

Утворення Радянського Союзу ознаменувало новий, досить тривалий та прогресивний етап розвитку кримінального законодавства, спрямованого на боротьбу з хабарництвом, власне через що й потребує окремого дослідження.

Проаналізувавши генезу та еволюцію розвитку кримінальної відповідальності за хабарництво в Україні, можна зробити такі висновки.

Хабарництво, як соціально правове явище, має глибоке історичне коріння. Із самого початку його існування було пов'язано із системою кормління, що становило собою спосіб утримання чиновників за рахунок населення відповідної території.

Правові норми, які передбачають заборону та відповідальність за хабарництво в Україні, починають з'явитися тільки наприкінці XV– на початку XVI ст.ст. і пов'язані з централізацією влади, її професіоналізацією та переходом від тимчасової служби до постійної.

Перші правові акти, що встановлювали правову заборону хабарництва, не мали універсального характеру і поширювалися переважно на сферу здійснення судочинства.

У подальшому консолідуються норми щодо кримінальної відповідальності за хабарництво та утворюється інститут хабарництва в кримінальному праві. Поряд із цим відбувається розмежування одержання хабара від його давання, диференціюється хабарництво залежно від правомірності дій, вчинюваних хабарниками, з'являються нові його форми.

Література

1. Астанин В. В. Коррупция и борьба с ней в России второй половины XVI – XX в.в. (криминологическое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Виктор Викторович Астанин. – М., 2001. – 207 с.
2. Грудзур О. Історія кримінальної відповідальності за хабарництво у праві України та Російської Імперії (XVI ст. – початок XX ст.) / О. Грудзур // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 5. – С. 21-24.
3. Кабанов П. А. Коррупция и взяточничество в России: исторические, криминологические и уголовно-правовые аспекты / П. А. Кабанов. – Нижнекамск, 1995. – 172 с.
4. Номоконов П. В. Уголовно-правовая характеристика получения взятки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / П. В. Номоконов. – Иркутск, 2005. – 187 с.
5. Серов Д. Противодействие взяточничеству в России: опыт Петра I (законодательные, правоприменительные и организационные аспекты) / Д. Серов // Уголовное право. – 2004. – № 4. – С. 118-120.
6. <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (станом на 1 червня 2009 р.).

Анотація

Цитряк В.Я. Хабарництво: історико-правові аспекти соціального явища та протидії йому в Україні. – Стаття.

Основна увага у статті приділяється еволюції розвитку інституту відповідальності за хабарництво у вітчизняному праві, виокремлення етапів такого розвитку. Крім того, автор аналізує операційні поняття, які характеризують підкуп-продажність службовців у різні періоди існування нашої держави.

Ключові слова: корупція, хабарництво, службові злочини, підкуп.

Summary

Tsitryak V.Y. Bribery: historical and legal aspects of social phenomenon and counteraction in Ukraine. – Article.

An article is mainly focused on the transformation of the institute of responsibility for bribery in Ukrainian law. It is also focused on the analysis of periods of its development. The author also analyses terminology that characterizes the corruption of civil servants during different periods of Ukraine's independence.

Key words: corruption, bribery, crimes of civil servants, subornation.

УДК 340.15(477):343.982.4

В.А. Семенюк

**ПРОВЕДЕННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Історія становлення та розвитку галузі криміналістичної техніки в Україні, що займається дослідженнями документів і має назву техніко-криміналістичних досліджень документів, нерозривно пов'язана зі становленням і розвитком усієї криміналістичної науки, а також із виникненням і розвитком перших вітчизняних судово-експертних установ.

Вперше в Російській імперії дослідження документів неруїнівними методами провів у 1885 р. російський хімік Г. В. Струве в Тифліському окружному суді [1]. У 1889 р. у Санкт-Петербурзі, у результаті використання досягнень фотографії і створення приватної судово-фотографічної лабораторії, російський криміналіст, творець науково-дослідної фотографії Є. Ф. Буринський провів перші судово-фотографічні експертизи документів з метою встановлення їх підробки [2]. З 1891 р. дослідження документів неруїнівними методами за завданнями судових органів почали проводити і в Україні, зокрема в Одесі. Їх здійснювали члени Одеського фотографічного товариства, до якого входили різні фахівці: юристи, вчителі чистописання та малювання, хіміки, а також любителі фотографії, які добре володіли знаннями фотографії того часу [3, с. 39].